

kontext listiny z roku 1318, v níž klášter Markvartovi a jeho ženě Domoslavě přenechal vylidněnou vesnici Lipnička, spíše nasvědčuje tomu, že Markvart byl příslušníkem zemanského rodu, kterých byly tehdy na Časlavsku desítky. Mezi měšťany je chybně zařazen Otík zvaný Mýtník. V jeho případě se jistě jednalo o šlechtice a klášterního služebníka (*familiaris*). Z pověření kláštera spravoval mýtnice v městečku Vilémově, přitom se ale pohyboval mezi dalšími klášterními urozenými klienty, s nimiž společně svědčil, čile obchodoval se šlechtickými majetky apod. Nadto se zásadně označuje jako Otík Mýtník řečený z Vilémova. To svědčí nikoli o tom, že byl vilémovským měšťanem, jak soudí Somer, ale že jako hlavní místo jeho působnosti bylo vnímáno právě klášterní městečko (s. 53).

Druhá zásadní výhrada směřuje proti Somerovu zhodnocení pohledského urbáře z období kolem roku 1328. Urbář, který představuje unikátní pramen pro poznání hospodářského a společenského vývoje na Časlavsku, byl rozdělen na dvě části. První registruje obilné desátky, jež náležely farnímu kostelu v Pohledu, druhá zachycuje poddanské dávky ze dvou klášterních vesnic – Krátké Vsi a Cibotína. V rámci příloh Somer připojil také přepis urbáře. Zatímco názvy vesnic jsou přepsány v současné i originální formě, povolání, rodinné vazby a rozlišovací adjektivum je uváděno buď v originálu, nebo jen v českém překladu. Bez rozlišení velkých a malých písmen tak není zřejmé, zda Petr ze Stříbrné Hory používal příjímí Švec, nebo jestli se tímto povoláním živil. Stejný případ nastává ve vsi Bartoušově u osoby označené jako Sartor/Švec opět bez určení, zda šlo o příjímí nebo povolání. Ve vsi Jilemník naopak vystupuje jakási Vidua a i zde chybí vysvětlení, zda se jedná o jméno nebo o obecné označení vdovy.

Nejednotný přístup k přepisu pramene nemožňuje čtenáři ověřit si některé autorovy závěry. Narozdíl od Somera se domnívám, že dochovaný urbář dokazuje, že obyvatelstvo překotně se vyvíjejících horních osad bylo převážně německého původu (s. 21). Potvrzují to nejen další prameny, které zdejší osady hluboko do středověku označují německými jmény, ale také nedávné práce Ivonne Burghard, která znovu poukázala na úzké kontakty mezi saským Freibergem a hornickými lokalitami v Čechách a na Moravě již ve 13. a 14. století. Ze širšího kontextu tedy můžeme dedukovat, že nově zakládané hornické osady byly osazovány horními specialisty nebo obyvateli, kteří pocházeli převážně ze saské strany Krušných hor. V tomto slova smyslu by „německá“ podoba pohledského urbáře pouze odrážela skutečný národnostní stav v první třetině 14. století.

V prameni uvedené lániky Vreybergera a Creuzpurgera rozhodně nelze ztotožňovat se známými a v době sepsání urbáře již zesnulými mincmistry Dětrichem Freibergem a Jindřichem Krucemburkem, jak tvrdí autor. Všechny osoby uvedené v urbáři byly jistě naživu (uvedení jmen dávno zesnulých, byť v regionu sebeznamějších, by zde postrádalo smysl). V případě Vreybergera a Creuzpurgera šlo o osoby, které pravděpodobně pouze pocházely z Krucemburku a Freibergu. Nasvědčuje tomu i označení dalších osob v prameni samotném, u nichž lze předpokládat původ v lokalitách, které se v urbáři uvádějí jako jejich příjímí (Dobramczer, Rullndorfer, Kuttner apod.). Za pozornost stojí také opominutá skutečnost, že zatímco v malých osadách Samotín, Stříbrné Hory nebo Simtany si písař vystačil při evidenci několika málo hospodářů pouze s křestními jmény, v Bartoušově, v němž vystupuje hned 17 osob, jsou obyvatelé označováni převážně tzv. příjmením.

Pohledský urbář sice představuje nesmírně zajímavý pramen, avšak s limitovanou výpovědní hodnotou. Rozhodně nepřináší údaje o sociální stratifikaci na venkově, jak tvrdí autor (s. 32). Jsou v něm zachyceni pouze majitelé půdy, velikost vlastněného pozemku, výše odváděné dávky nebo vzácně obojí. Chybí ale jakékoliv informace o početnosti rodin nebo o dalších obyvatelích zmíněných osad (řemeslníci, chalupníci nebo domkáři, nádeníci). Torzovitou výpověď pramene ilustruje také fakt, že zde uvedení rychtáři-zástupci vrchnosti se nevyskytují jmenovitě, ale pouze pod označením své funkce jako *judex*.

Somerova práce se zdá být výsledkem sběru zajímavostí, které autorovi zbyly z příprav monografie o vilémovském klášteře. Tyto zprávy jsou v jednotlivostech pozoruhodné, nicméně autor nezvládl jejich metodicky správný výběr, utřídění a konečně ani souhrnnou interpretaci.

MARTIN MUSÍLEK

Martin ŠANDERA, *Jindřich starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč s nízkými kartami*, Vyšehrad, Praha 2016 (= Velké postavy českých dějin 21)

288 s., ISBN 978-80-7429-687-1

Jméno Martina Šandery je dlouhodobě spjata s výzkumem pozdně středověké východočeské šlechty a v posledních letech zvláště s osudy Poděbradů. Vedle kapitol v souhrnné monografii

totoho rodu, kterou vydalo Nakladatelství Lidové noviny, a série studií, připravil do tisku rovněž biografii Hynce Ptáčka z Pirkštejna a nově i Jindřicha, třetího syna krále Jiřího z Poděbrad. Nutno říci, že šlo o šťastnou volbu. Výraznější pozornosti historiků se dosud dostávalo spíše staršímu Viktorinovi, Jindřichův životopisec však jednoznačně dokazuje, že to byl právě třetí z Jiříkových synů, který se po otcově smrti prosadil jako hlava rodu a poskytoval oporu svým sourozencům. S jeho jménem je také spojen v posledku neúspěšný boj o udržení rozsáhlých českých panství, obnovení vazby rodu ke žďárskému klášteru a přesun těžišť dalšího rodového působení do Slezska.

Martin Šandera podrobně zmapoval Jindřichovo vystupování za vlády Vladislava II. Jagellonského i napětí mezi dvojí loajalitou, se kterým se hrabě kladský a kníže malého minsterberského (polsky Żiębice) knížectví, frankenštajnského (polsky Żąbkowice Śląskie) vikpildu a po roce 1495 i olešnického knížectví musel vyrovnávat. Díky olomouckým dohodám a rozdělení teritoriální vlády mezi dva panovníky složil Jindřich slib věrnosti Vladislavovi II. i Matyáši Korvínovi. Vztahy zakladatele olešnicko-minsterberské knížecí linie ke Slezsku navíc prošly řadou zvratů. Vedle majetkových zisků zahrnovaly i opakované vojenské konflikty se slezskými knížectvími znásobené skutečností, že v první polovině svého života kníže vystupoval jako kališník a slezské prostředí jej vnímalo jako kacíře. V roce 1473 Jindřich konvertoval a mezi svědky jeho závětí už vystupovali někdejší varadínský biskup i představitelé nejvýznamnějších slezských klášterů. Rovněž tato skutečnost ukazuje na pestré Jindřichovy osudy.

Pojetí ediční řady, v jejímž rámci byla vydána Jindřichova biografie, cílí na širší čtenářský okruh. Snad s tímto ohledem se Martin Šandera pokusil o narativní až beletrizující zpracování tématu. Před čtenářem si neklade otázky, na které hodlá najít odpovědi, nezachycuje ani případné úvahy metodologické povahy. V některých pasážích biografie se uchyluje až ke konstruování literárních zápletek (žárlivost Jindřicha na pozornost, které se dostává staršímu bratrovi), jindy se na úkor klíše („ve vzduchu byl cítit nástup nového věku“) vytrácí obsah sdělení. Vysloveně rušivě pak vyznívají úryvky z Prodané nevěsty, kterými se autor odhodlal ozvláštnit text při popisu Jindřichovy zprostředkovatelské role v jednáních o sňatku českého krále. V kapitolách opouštějících (jinak striktně dodržovaných) chronologický rámec, v nichž se například věnuje rekonstrukci knížecího dvora, přitom předkládá řadu zajímavých závěrů týkajících se správních struktur hrabství, přístupu knížete k utváření rezidence i ke knížecí

reprezentaci. Stranou Šandery pozornosti nezůstávají ani akty symbolické komunikace či recepcce korespondence.

Za místo své rezidence, kde také nejčastěji pobývala jeho rodina, si Jindřich zvolil kladský hrad. Už jeho otec dosáhl povýšení Kladska – svěbytné správní jednotky spravované kladskými fojty – na hrabství. Kladsko však zůstalo součástí Českého království a severní hranice kladského hrabství tvořila zemskou hranici. Na rozdíl od dalších Jindřichových držav, zvláště minsterberského knížectví, se tak Kladsko neoitalo při Jindřichových sporech se slezskými knížaty pod jejich vojenským tlakem. Nad Minsterberskem naopak kníže opakovaně ztrácel kontrolu. Po smrti otce a rozdělení majetku se pouto Jindřicha st. Minsterberského ke Kladsku projevilo ještě silněji. Na hradě měla zasedat tzv. knížecí rada stejně jako manský soud, kterým předsedal hejtman hrabství. Úřední agenda procházela nově zřízenou kladskou kanceláří. Hraběcí dvůr podléhal dohledu maršálka, hofmistra a jeho členem byl i příslušný písař. V organizaci kanceláře i jako svědci v řady listin vystupují katolictví duchovní s úzkými vazbami na Vratislav.

Martin Šandera uvazuje, že se do podoby kladského dvora mohly promítat prvky fungování jeho panovnického předobrazu, dvora ansbašských markrabat a snad jen v omezené míře slezských knížat, na jejichž dvorech se Jindřich příliš nepohyboval. Připustit můžeme spolu s autorem výrazný vliv Jindřichovy manželky Uršuly Braniborské. Je škoda, že se autor zřízení knížecí rady, jejíž existenci nezaznamenáváme u slezských knížat zastávajících podobné mocenské postavení a čelících obdobným správním problémům, nevěnoval podrobněji. Odkazy na uvedené prameny totiž nejsou funkční. V citovaných listinách v Archivu českém VIII. se termín knížecí rada nevykazuje a Jindřich se v nich obrací na své úředníky. O knížecí radě sice hovoří regist v uvedené edici *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz II.*, ale zde můžeme zůstat na pochybách, nakolik do interpretace dokumentu zasáhla ruka editora. Stejně tak neprůkazný (směrem k existenci tzv. knížecí rady) je v dalším registu uvedený termín „die Amachtsleute auf dem Schlosse“, který se spíše vztahuje jen k aparátu kladského hradu. V příslušné poznámce najdeme i poněkud záhadný odkaz na „Signaturbuch der Grafschaft Glatz III, s. 19 a 29“ nápadně připomínající zápis „Signaturbuch der Grafschaft Glatz III 19a S. 29“ v poznámce předchozí edice. Rukopis se signaturou III 19a uložený původně ve vratislavském archivu a zmínovaný předválečným inventářem je ale od druhé světové války nezvěstný, a tak si případné

užití termínu „knížecí rada“ v originálním znění nelze ověřit. Z hlediska správy konglomerátu poděbradských držav, a v tom lze s Martinem Šanderou jen souhlasit, by se skutečně jednalo o klíčovou instituci.

Navzdory pustošícím nájezdům do Slezska v době otcova zápasu o českou korunu Jindřich změnil svůj přístup k církevním institucím a usiloval o nastolení dobrých vztahů s opaty blízkých klášterů. Jeden z kanovníků vatislavského augustiniánského kláštera se dokonce stal vychovatelem hraběcích potomků. Zcela napravil se však nepodařilo (přes úvodní vstřícné kroky) vztahy s představenými augustiniánského kláštera či johanitské komendy v samotném Kladsku. Svoji roli zde sehrál střet zeměpanských představ a obrana obdržených výsad ze strany řeholních komunit. Šandera věnoval velkou pozornost i šlechticům přijímaným do hraběcích služeb. Až na zástupce zdejšího rodu Panwitzů se často jednalo o nově příchozí, kteří vzápětí získali v zemi majetek. Obrat v politice kladského hraběte a minsterberského knížete přitom poznamenal i kladského hejtmana Hanuše Welfla z Varnsdorfu spojeného s dvěma desítkami let drobných válek na kladsko-slezském pomezí. Krátce po Jindřichově konverzi Welfl opustil Kladsko. Noví hejtmané více vystupovali jako správci rozsáhlých majetků než jako velitelé vojenských oddílů. Martin Šandera spekuluje o krizi loajality kladského hejtmana, připustit však můžeme i možnost, že Jindřich musel obětovat Welflovy služby výměnou za urovnání svých vztahů se slezským prostředím.

V závěru knihy Martin Šandera ještě jednou přerušil chronologický tok svého vyprávění a připravil několik tematických oddílů. V nich se pokusil o vystižení charakterových vlastností minsterberského knížete a nastínění jeho vazeb s příbuznými. V následné kapitole se zamýšlí i nad Jindřichovým vystupováním v roli zeměpána a hospodáře. Teprve v těchto pasážích se více dozvídáme o vazbách knížete a jemu podléhajících měst. Jindřichův svět, který Šandera hodlal rekonstruovat, je představen jako svět aristokratický, s nízkou mírou pozornosti vůči urbánnímu prostředí. V této souvislosti je třeba autorovi vytknout, že nedal více prostoru otázkám představeným už před několika desítkami let historikem Josefem Mackem. V syntéze o společnosti jagellonského věku Macek upozornil na nekompatnost titulu říšských hrabat synů Jiřího z Poděbrad se stratifikací české šlechty. Prameny dokládají, že titul říšského knížete vzbuzoval rozpaky třeba u zemské obce opavského knížectví, která si na Viktorinovi z Poděbrad vymohla zvláštní slib, že titul ani s ním spojené ceremoniální zvyklosti

nezasáhnou do zemských práv. Je proto škoda, že se Šandera nepokusil vysledovat reakce jednotlivých zemských obcí na povýšené postavení synů Jiřího z Poděbrad. Bez výraznějšího zhodnocení ponechal autor i proměnu sňatkových strategií Poděbradů, o kterých už dříve hovořil v biografii Hynce Ptáčka z Pirkštejna. Právě jeho dceru pojal za manželku (snad na základě starších dohod) kolem roku 1463 Viktorín z Poděbrad, zatímco jeho mladší bratři si brali dcery z říšských knížecích rodů. Pokud Martin Šandera konstruuje rivalitu mezi Viktorínem a Jindřichem, nemohl to být spíše Viktorín, který se cítil být ukrácený ve svých ambicích?

V řadě kapitol věnovaných politickým událostem, válečným tažením i dojednáváním koalic Martin Šandera dokazuje, že se pohybuje na interpretačním poli, které je mu blízké. Pozitivně lze rozhodně ocenit úvahy o formování Jindřichova dvora i detailní rozbor majetkové držby. Správa konglomerátu přímé majetkové držby, lén a zástav vyžadovala od Jindřicha st. z Minsterberka neustálé přecházení mezi odlišnými mocenskými prostory, totéž lze říci i o komunikaci s panovnickými dvory a zemským českým a slezským prostředím. Další výzkumy poděbradského respektive minsterberského rodu se patrně budou ubírat tímto směrem.

MARTIN ČAPSKÝ

CÍRKEVNÍ A DUCHOVNÍ DĚJINY

Lucie MAZALOVÁ, *Eschatologie v díle Jana Husa*, Masarykova univerzita, Brno 2015 (= Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 432)

370 s., ISBN 978-80-210-7953-3

Středověká eschatologie a apokalyptické myšlení se v posledních desetiletích zařadily k oblíbeným tématům světové medievistiky. V centru pozornosti výzkumu stály otázky individuální eschatologie a analýzy představ o záhrobním uspořádání, vývoje konceptu očištění a jeho provázanosti s dalšími aspekty středověké religiozity a jejich vnějších projevů či umění dobré smrti. Velkým tématem se stala rovněž eschatologie univerzální, zvláště apokalyptika – hledají se odpovědi na otázky po exegetických formách, její společenské funkci, návaznosti na náboženská hnutí,